

*Грищенко О. В.,
заступник завідувача лабораторії дослідження, сертифікації зброї та обліку –
завідувач відділу сертифікації зброї
Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ БАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Судово-балістичні обліки функціонують у структурі правоохоронних органів різних держав з кінця 20-х років ХХ століття. Вагомі результати, отримані під час існування цих обліків, довели їх високу ефективність у забезпеченні розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї.

Передумовами започаткування судово-балістичних обліків стали, по-перше, потреби правоохоронної практики як наслідок стрімкого розвитку вогнепальної зброї та значного збільшення фактів її використання під час вчинення злочинів; по-друге, розроблення в кінці ХІХ – на початку ХХ століття науково-практичних основ та технічних засобів ідентифікації вогнепальної зброї за стріляними кулями та гільзами; по-третє, впровадження в правоохоронну практику більшості розвинених країн кримінальної реєстрації, розроблення теоретичних засад її ведення та постійне впровадження її нових видів шляхом розширення кола об'єктів, що реєструються. На підставі вивчення наукових праць підтримано точку зору про те, що різниця між адміністративними, оперативними та криміналістичними судово-балістичними обліками є досить умовною і залежить перш за все від того, у якій сфері правоохоронної діяльності вони використовуються. Позиція щодо віднесення судово-балістичних обліків до категорії криміналістичних підтримана у роботах більшості вчених-криміналістів і є пануючою у теорії криміналістики.

Нині в системі МВС України функціонує система криміналістичних обліків, до яких належить балістичний, що визначено в Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390.

Сьогодні з урахуванням сучасного стану законодавства та практичної діяльності розроблено проект нової Інструкції з організації функціонування криміналістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Інструкція визначає структуру, порядок формування та використання криміналістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, який належить до пріоритетних інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ і регламентує засади функціонування балістичного обліку.

Ключові слова: криміналістична реєстрація, балістичний облік, вогнепальна зброя, розслідування, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Криміналістичні судово-балістичні обліки функціонують у структурі правоохоронних органів різних держав з кінця 20-х років ХХ століття. Вагомі результати,

отримані під час існування цих обліків, довели їх високу ефективність у забезпеченні розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї. Теоретичні та організаційно-практичні основи функціонування судово-балістичних обліків були закладені багатьма відомими вченими-криміналістами в рамках дослідження проблем криміналістичної науки.

Науковим підґрунтям дослідження теоретичних, методологічних, організаційних, функціональних і правових основ кримінального процесу й науки криміналістики загалом, криміналістичної техніки, судової експертизи, кримінальної реєстрації, функціонування криміналістичних обліків є праці таких відомих учених, як Ю.П. Аленін, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломєєва, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, Г.Л. Грановський, Ф.Е. Давудов, Ф.М. Джавадов, А.В. Дулов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, П.П. Михайленко, В.С. Митричев, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, М.Я. Сегай, С.І. Тихенко, І.Я. Фрідман, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько.

Однак судово-балістичні обліки за час свого існування жодного разу не були предметом окремого дослідження на монографічному рівні, а окремі наукові статті з цієї проблематики стосувались переважно практичної сторони використання можливостей цих обліків, тому за більш ніж 70-річний термін функціонування балістичних обліків у криміналістичній літературі не було вироблено однозначного підходу до розуміння їх місця та ролі у системі обліків, створених правоохоронними органами держави для боротьби зі злочинністю. З огляду на значний обсяг питань, які охоплюються окресленою проблематикою, у межах наукової статті вважаємо за необхідне акцентувати увагу на питанні визначення теоретико-правових засад використання балістичного обліку Експертної служби МВС України та його значення у діяльності із розслідування кримінальних правопорушень.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-правових засад використання балістичного обліку Експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовами започаткування судово-балістичних обліків стали, по-перше, потреби правоохоронної практики як наслідок стрімкого розвитку вогнепальної зброї та значне збільшення фактів її використання під час вчинення злочинів; по-друге, розроблення

в кінці XIX – на початку XX століття науково-практичних основ та технічних засобів ідентифікації вогнепальної зброї за стріляними кулями та гільзами; по-третє, впровадження в правоохоронну практику більшості розвинених країн кримінальної реєстрації, розроблення теоретичних засад її ведення та постійне впровадження її нових видів шляхом розширення кола об'єктів, що реєструються.

Вищевикладене дає підстави вважати цілком природним той факт, що окремі аспекти побудови та функціонування судово-балістичних обліків розглядалися багатьма вченими та практиками в рамках дослідження проблем кримінальної реєстрації (І.Н. Якімов, Б.М. Шавер, А.І. Князев, Д.П. Рассейкін, Є.І. Девіков, Є.І. Зуєв, Е.П. Іщенко, П.П. Іщенко), криміналістичних обліків (А.І. Вінберг, Б.І. Шевченко, Б.М. Комаринець, В.І. Пашко), криміналістичної реєстрації (Р.С. Белкін, С.А. Ялишев), оперативно-розшукових обліків (А.П. Федоров, А.Г. Маркушин, Д.Д. Максаров, В.П. Абросімов), оперативних обліків (В.К. Лохов, І.А. Возгрін, В.М. Шванков) та судової балістики (Чарлз Уейт, Джон Х. Фішер, Філіп О. Грейвелл, Сідней Сміт, В.Ф. Черваков, Б.М. Комаринець).

Кожен зі згаданих учених визначав поняття та місце судово-балістичних обліків з точки зору тих аспектів їх функціонування, котрі ним вивчались у рамках загальної проблематики його досліджень, а також з огляду на конкретно-історичне розуміння предмета науки криміналістики.

Як засвідчують літературні джерела, першими серед усіх наявних балістичних обліків було запроваджено оперативно-довідкові обліки, а саме облік зброї, що застосовувалась під час вчинення злочинів, та зброї, вилученої з незаконного обігу. Поява першого з них стала можливою завдяки виникненню та розвитку в країнах Західної Європи правової статистики. Однак наявні на початку XIX ст. у Франції обліки накопичували лише статистичні дані, що відображали кількість зброї, що застосовувалась під час вчинення вбивств, та назви місцевостей, де були вчинені вбивства [1, с. 332].

Як нам відомо, теоретичні засади функціонування судово-балістичних обліків вперше було розглянуто в рамках дослідження проблем кримінальної реєстрації. Загалом необхідність вирішення проблем кримінальної реєстрації стимулювала розроблення наукових методів розкриття та розслідування злочинів, тобто саме виникнення криміналістики. Організаційне вирішення цієї проблеми в перші роки після 1917 року стало однією з причин створення перших техніко-криміналістичних підрозділів радянської міліції.

Власне, слід зауважити, що історично криміналістика склалась на основі вивчення та узагальнення слідчої практики та активного використання природничих і технічних знань задля розкриття, розслідування та попередження злочинів. Протягом багатьох століть знання інших наук використовувались досить фрагментарно, лише в другій половині XIX століття почалась активна робота зі створення арсеналу технічних засобів, прийомів та методів, пристосованих для вищезазначених цілей, що разом з узагальненням судової, слідчої та експертної практики послужило основою виникнення та розвитку криміналістики як окремої самостійної науки.

В перші роки діяльності радянської міліції не існувало ні наукових критеріїв, ні практичної можливості поділу реєстрації осіб, способів і знарядь вчинення злочинів та об'єктів злочинного посягання на криміналістичні, оперативно-розшу-

кові та адміністративні обліки, тому всі види обліку входили в поняття кримінальної реєстрації [2, с. 37]. В основі багатьох перших робіт радянських криміналістів лежала ідея підвищення ефективності системи кримінальної реєстрації та використання її можливостей в боротьбі зі злочинністю. Очевидно, саме з цих причин розвиток цієї криміналістичної теорії відбувався переважно в напрямі розроблення її прикладних розділів, а саме окремих видів кримінальної реєстрації, що об'єднувались не єдністю їх наукових засад, а цілями кримінальної реєстрації загалом [3, с. 377].

Отже, місце судово-балістичних обліків в системі кримінальної реєстрації визначалось різними вченими на різних етапах формування наукових основ кримінальної реєстрації залежно від того, як визначався сам об'єкт пізнання цієї теорії, як визначались мета функціонування цього об'єкта та його зміст.

Автори першого в СРСР колективного підручника з криміналістики, випущеного у 1935 році (В.І. Громов, С.М. Потапов, І.М. Якімов) дійшли висновку, що основою класифікації реєстраційних систем є елементи складу злочину, такі як суб'єкт, об'єкт і злочинне діяння. Об'єкти судово-балістичних обліків вони віднесли до другої групи реєстраційних систем (за об'єктом злочину), а самі види слідів дії вогнепальної зброї та методів їх виявлення й дослідження були викладені в підрозділі «Дослідження речових доказів та слідів», включеному в розділ «Кримінальна техніка», написаний І.М. Якімовим [4]. В наступному (другому) підручнику, випущеному у 1938 році, в розділі «Дослідження речових доказів та слідів», також написаному І.М. Якімовим, було науково обґрунтовано реєстрацію за способом вчинення злочину та включено самостійний підрозділ «Експертиза вогнепальної зброї та вогнепальних ушкоджень», написаний «батьком» вітчизняної балістики В.Ф. Черваковим.

Кримінально-правових засад класифікації видів кримінальної реєстрації дотримувались Б.М. Шавер і А.І. Вінберг у першому виданні свого підручника для юридичних шкіл (1940 рік). У 1941 році з проблематики кримінальної реєстрації були захищені дві кандидатські дисертації, а саме А.І. Князевим («Кримінальна реєстрація», МЮІ), котрий дотримувався кримінально-правових засад класифікації видів кримінальної реєстрації, та Д.П. Рассейкіним («Реєстрація злочинців в СРСР», ХЮІ), котрий повернувся до класифікації видів реєстрації за способом вчинення злочину.

Як нам відомо, для більшості наукових видань до початку 1960-х років характерним є визначення як основного елементу поняття кримінальної реєстрації особи злочинця або інформації про нього. Визначення поняття кримінальної реєстрації, у якому об'єктами реєстрації, крім особи злочинця, визнаються також різні предмети, що стосуються події злочину (зокрема, кулі та гільзи зі слідами зброї), вперше в науковій літературі запропонував Н.В. Терзієв.

Нове розуміння предмета науки криміналістики та відокремлення теорії оперативно-розшукової діяльності привели до появи суперечностей між принципами функціонування окремих видів обліків і, як наслідок, до перегляду розуміння поняття та системи кримінальної реєстрації.

Розділ криміналістики, що традиційно називався кримінальною реєстрацією, в окремих виданнях почав називатися криміналістичним обліком, під яким розумілась «кримінальна

реєстрація, що здійснюється у вигляді систематизованого письмового або іншого обліку певних відомостей про об'єкти, пов'язані з подією, що розслідується, а також як систематизація і класифікація інформації задля попередження та розкриття злочинів» [5, с. 231].

У криміналістичній літературі все частіше почали висловлюватись суперечливі, а іноді навіть полярні погляди вчених щодо системи кримінальної реєстрації загалом та віднесення її окремих видів до певної категорії обліків зокрема.

Д.Д. Максаров пропонував розрізнити оперативно-розшукові, криміналістичні та адміністративні обліки залежно від сфери їх застосування та залежно від суб'єктів їх ведення, тому, на його думку, облік вогнепальної зброї слід віднести до категорії оперативних, оскільки головною метою його створення є організація на його основі пошукової та розвідувальної роботи органів внутрішніх справ, а також те, що облік ведеться оперативними підрозділами [2, с. 40].

Зазначені підстави розподілу обліків на оперативно-розшукові, криміналістичні та адміністративні, на нашу думку, є найбільш зручними з практичної точки зору і можуть використовуватися в процесі розроблення нормативно-правових актів. Підтвердженням цього є багаторічна практика поділу у відомчих актах обліків експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ на оперативно-пошукові та інформаційно-довідкові. Однак через значне розширення кількості видів судово-балістичних обліків їх розподіл з урахуванням лише вищезазначених підстав не відповідає вимогам сьогодення.

Позиція щодо віднесення судово-балістичних обліків до категорії криміналістичних підтримана у роботах більшості вчених-криміналістів, тобто сьогодні є пануючою у теорії криміналістики.

Задля порівняння справедливості аргументів прибічників різних позицій розглянемо наявну систему судово-балістичних обліків. Так, сьогодні в системі МВС України функціонує система криміналістичних обліків, до яких належить такий вид, як балістичний.

Важливо підкреслити, що правовою основою функціонування криміналістичного обліку єдиної інформаційної системи МВС України є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про інформацію», «Про судову експертизу», «Про захист персональних даних», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 року № 1024, Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104, Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1343, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 6 листопада 2015 року № 1390/27835, інші нормативно-правові акти.

Згідно з Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 [6], криміналістичні обліки створюються задля використання їх для запобігання злочинам та іншим правопорушенням, їх виявлення, розкриття й розслідування під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також задля підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень (п. 1.3). Серед криміналістичних обліків окремо визначений такий, як балістичний (п. 1.5).

Згідно з п. 2.2 цієї Інструкції, балістичний облік функціонує на центральному та обласних рівнях і складається з таких елементів:

- оперативно-пошукові колекції (кулі, гільзи та патрони зі слідами зброї; кулі та гільзи, експериментально відстріляні з вилученої, знайденої та добровільно зданої зброї; кулі та гільзи, експериментально відстріляні з табельної зброї, що перебуває на озброєнні правоохоронних органів, уповноважених органів державної влади; кулі та гільзи, експериментально відстріляні зі зброї, зареєстрованої на об'єктах дозвільної системи; кулі та гільзи, експериментально відстріляні зі зброї, яка перебуває у власності громадян; відомості про зразки саморобної зброї; гільзи втраченої гладкоствольної вогнепальної зброї; відомості про вчинені із застосуванням вогнепальної зброї злочини та факти її вилучення з незаконного обігу);

- інформаційно-довідкові колекції (зброя, яка формується з натурних зразків, частин, механізмів, заготовок, інструментів та відомостей про них; боєприпаси (формується з натурних зразків боєприпасів або їх частин, відомостей про них); кулі та гільзи зі слідами зброї (формується з куль та гільз, що експериментально відстріляні зі зразків вогнепальної зброї)).

Центральна оперативно-пошукова колекція складається з куль, гільз та патронів зі слідами зброї, вилучених під час проведення огляду місця події, інших слідчих дій, оперативно-розшукових заходів; куль та гільз, експериментально відстріляних із вилученої, знайденої та добровільно зданої зброї; куль та гільз, попередньо експериментально відстріляних з викраденої (утраченої) зброї, що зберігалася та використовувалася в Збройних Силах України, органах внутрішніх справ, інших правоохоронних органах, на об'єктах дозвільної системи, а також з нарізної, газової зброї, пістолетів і револьверів, призначених для відстрілу патронів, споряджених гумовими або аналогічними за властивостями кулями несмертельної дії, що перебували в особистому користуванні громадян; інформації про вчинені на території України злочини із застосуванням вогнепальної зброї та факти вилучення з незаконного обігу такої зброї; гільз втраченої гладкоствольної вогнепальної зброї; інформації про зразки саморобної зброї.

Центральна інформаційно-довідкова колекція складається з натурних зразків, інформації про зразки зброї та боєприпасів, куль та гільз зі слідами зброї. Також регламентовано функціонування обласних оперативно-пошукових та інформаційно-довідкових колекцій [6].

Нині з урахуванням сучасного стану законодавства та практичної діяльності розроблено проект нової Інструкції з організації функціонування криміналістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Інструкція визначає структуру, порядок формування та використання кри-

міналістичного обліку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, який належить до пріоритетних інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ і регламентує засади функціонування балістичного обліку.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, висловлюємо думку про те, що обидві наукові позиції щодо визначення місця судово-балістичних обліків в системі обліків МВС України не суперечать одна одній, а є взаємодоповнюючими. Розбіжності поглядів, на нашу думку, виникли з огляду на вибір різних підстав для розмежування системи кримінальної реєстрації на групи обліків. У зв'язку з цим слід погодитися з думкою окремих учених про те, що різниця між адміністративними, оперативними та криміналістичними судово-балістичними обліками є досить умовною і залежить перш за все від того, у якій сфері правоохоронної діяльності вони використовуються [7, с. 73].

Література:

1. Остроумов С.С. Советская судебная статистика. Часть общая и специальная. 3-е изд. Москва : изд-во Московского университета, 1962. 342 с.
2. Максаров Д.Д. О соотношении оперативно-розыскных, криминалистических и административных учетов. *Вопросы совершенствования оперативной работы органов внутренних дел* : труды Омской высшей школы милиции. Вып. 29. Омск, 1979. С. 34–42.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие. 3-е изд., доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. 837 с.
4. Криминалистика : учебник для слушателей правовых вузов / под ред. А.Я. Вышинского. Кн. 1 : Техника и тактика расследования преступлений. Москва, 1935.
5. Криминалистика : учебник для юридических факультетов и институтов / отв. ред. С.П. Митричев, М.П. Шаламов. Москва : Юридическая литература, 1966.
6. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 10 вересня 2009 року № 390. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.
7. Лохов В.К., Возгрин И.А. Учеты как средство борьбы с преступностью. Ленинград, 1960, 112 с.

Gryshchenko O. Theoretical background of MOI expert service ballistic registration use during the investigation of criminal violations

Summary. Forensic ballistic records have been present in the structure of law enforcement agencies of different countries since the late 1920s. The effectiveness of these records was proven to ensure the detection, investigation and prevention of criminal violations related to the use of firearms.

The introduction of forensic ballistic registration took place due to the following factors: firstly, the needs of law enforcement practice as a consequence of the rapid firearms development and its active use as crime commission means; secondly, the development of scientific and practical background and technical means for identification of firearms by bullets and cartridges in the late 19th and early 20th centuries; thirdly, the introduction of criminal registration in law enforcement practice by most developed countries, elaboration of theoretical principles for its performance and its constant evolution with presentation of new categories by expanding the range of objects under registration. Having analyzed scientific papers we support the opinion that difference between administrative, operative and forensic ballistic records is quite conditional and depends primarily the sector of law enforcement using it. Determining the ballistic registration as forensic is supported in the works of numerous scholars and is dominant in forensic theory.

Today a system of forensic records is functioning in the structure of the MoI of Ukraine, including ballistic, as defined in the Instruction on the organization of forensic records of the Expert Service of the Ministry of Interior of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Interior of Ukraine dd. September 10, 2009 № 390.

Currently, taking into account the current state of legislation and practice, a draft of a new Instruction on the organization of forensic records of the Expert Service of the Ministry of Interior of Ukraine has been drafted. This instruction determines the structure, formation procedure and use of forensic records of the Expert Service of the Ministry of Interior of Ukraine, which is defined as the priority information resource of the unified information system of the Ministry of Interior and basic principles of ballistic registration.

Key words: forensic registration, ballistic registration, firearms, investigation, criminal violation.